

A BUDAVÁRI PALOTA

A Duna-parti főhomlokzat előtt már fokozatosan bontják az állványokat, és tizenhét év múltán a rossz emlékü romhalmaz helyett végre ismét összefüggő ép részeket láthatunk a Várhegyen uralkodó — új nevén — Budavári Palotán.

A történelem során sokat szenvedett épület többször újja alakult már, többekévesb megváltozott formában. A középkori királyi vár már a török hódoltság idején pusztulásnak indult, sőt véglegesen megsemmisült, amikor a Lotharingiai Károly vezérlete alatt egyesült seregek visszafoglalták a megszállóktól. Az 1686. évi ostromról készült rajzokon még láthatók a IV. Béla alapította és Zsigmond meg Mátyás uralkodása alatt világhírűvé vált épület maradványai, amelyek azután néhány évtizeden belül elenyésztek.

1715-ben Hölbling János pesti építőmesterrel fölmérették a romokat, hogy megvizsgálják a restaurálás lehetőségét. Kiderült, hogy csupán az alapokat használhatják fel egy új palota építéséhez. Hölbling javaslata alapján Fortunato de Prati készítette el a tervek, de ezeknek csak egy részét valósították meg. Ez a III. Károly uralkodásakor épült palota kétemeletes, négyszögű tömb volt, és szűk udvart zárt magába. Északnyugat

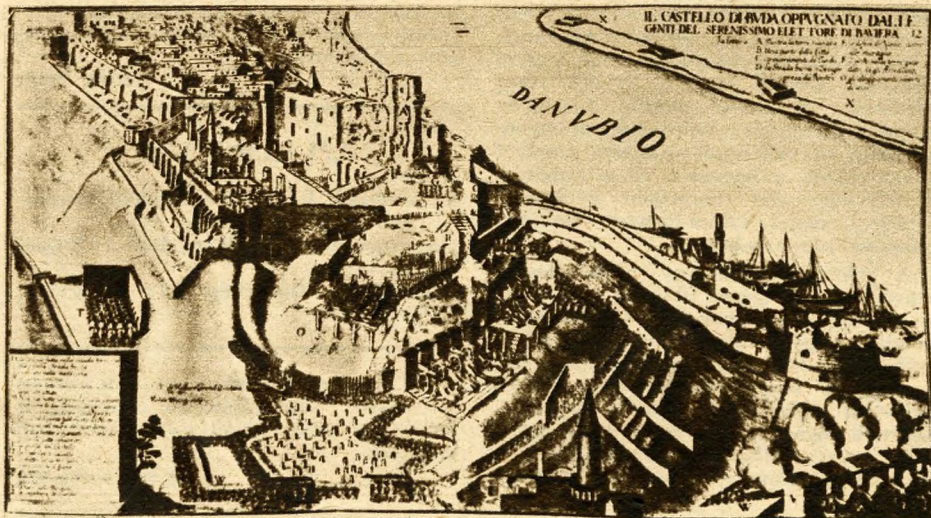
felé (egy később lebontott) szárnya is volt. Ez a palota a mai épület legdélibb részének a magja.

Valamivel később — 1749-ben — Mária Terézia a félben maradt épület négyszögű részéhez észak felé újabb szárnyakat emeltetett. Így egy erősen hangsúlyozott középső rész keletkezett, amelyhez szimmetrikusan csatlakozott a régi és az új oldalszárny. Építését 1749-ben kezdték Jadot udvari főépítész tervei szerint, és 1770-ben fejezték be, már Franz Anton Hillebrandt irányításával.

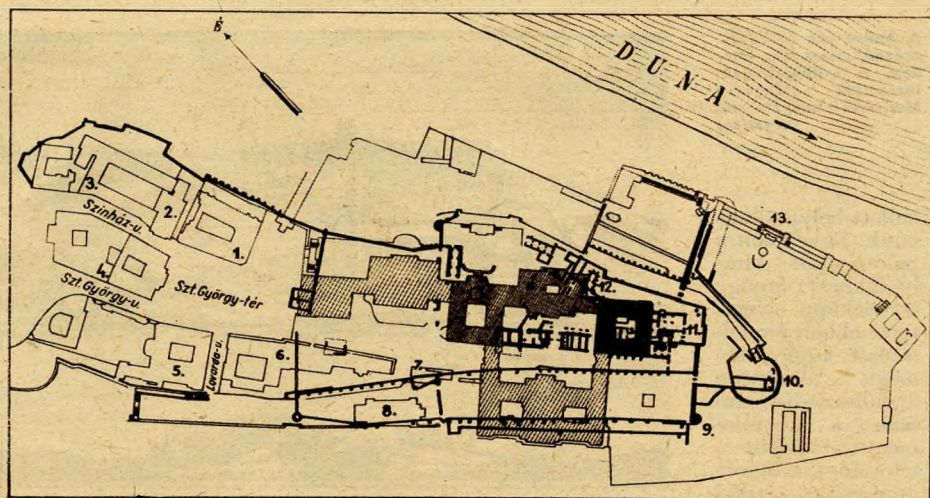
Mária Terézia azonban udvarával együtt Bécsben élt. Hogy a budai palota ne legyen teljesen kihasználatlan, először az angol kisasszonyok tanítórendjét (1762—1772), majd a Nagyszombatról áttelepített egyetemet helyezték el benne (1780—1784). Az egyetemi csillagvizsgáló részére ez időben tornyot emeltek a dunai épületszárny középső részén. A palotában később (1791—95 között) Sándor Lipót, majd 1795-től József nádor lakott.

Az 1848—49. évi szabadságharc idején a palota kiégett, s helyreállítását csak 1851-ben kezdték meg. Az új, romantikus elemekkel kevert architektúrájú épület 1857-ben készült el. Középső részét háromemeletesre magasították, fő-

Budavár déli oldala a súlyosan sérült palota képével, az 1686-os ostromban (Hallart rajza után)

ÉLET ÉS TUDOMÁNY

A budai vár alaprajza. A vastagabb vonalak a középkori palota feltárt részelt és falrendszerét, a vékonyabbak a későbbi építményeket jelzik. A mai palota legsötétebb négyszöge III. Károly, a világosabb része Mária Terézia idejében épült. A világos tónusú részek a múlt század végén keletkeztek. Lent a krisztinavárosi, vagy Ybl-szárnny, észak felé az ún. Hauszmann-féle szárny van. — 1. a Sándor-palota, 2. a Várszínház, volt karmelita templom, 3. a volt karmelita kolostor, 4. a volt honvédelmi minisztérium épülete, 5. a volt Teleki-, később József-főherceg palota, 6. a lebontott istállóépület, 7. az őrségépület, 8. a lebontott lovarda, 9. a Buzogánytorony, 10. a déli rondella és kaputorony, 11. a kétpilléres lovagterem a mélyített udvarban, 12. a Zsigmond kápolna, 13. az Ybl-féle várkapu épülete

tengelyét hatoszlopos erkéllyel emelték ki.

Ezzel az átépítéssel lényegében megszületett a palota Duna-partra tekintő teljes déli szárnya. Ekkor keletkezett a később lebontott őrségépület és a most csákány alá került istállóépület is. A palotát a Szarvas tér felől közelíthették meg. A fővezető kocsiút a Ferdinánd kapun és az aluljárón át érkezett a nyugati várudvarba. A palotától északra fekvő területet ekkor még a III. Károly idejében épült Zeughaus (szertár) foglalta el.

Ettől északra, a Szent György téren már állott a Sándor-palota, vagyis a régi miniszterelnökség, odébb a karmeliták templomából alakított várszínház, a karmelita rend kolostorépülete és — velük szemben — a krisztinavárosi oldalon a Teleki-palota (a későbbi József főherceg-palota).

A kiegyezés után ismét új korszak kezdődött a palota történetében. A szűknek bizonyuló épületet nyugati irányban kezdték bővíteni. Ybl Miklós tervei alapján 1890-ben fogtak hozzá az úgynevezett krisztinavárosi szárny építéséhez. Nagy méretei miatt azonban ez már nem férhetett el a Várhegy fennsíkján, ezért hatalmas alapítményre került,

amely túlterjedt a több sorban, teraszosan futó középkori várfalakon. Ekkor szüntették meg a Szarvas térről fővezető régi utat és aluljáróját, s helyette a Palota utat építették.

Ybl halála után, 1891-től kezdve Hauszmann Alajos vezette az építkezést, ő tervezte a palota további bővítését célzó északi szárnyat, amely a régi Zeughaus helyére került. Ebben az úgynevezett Hauszmann-szárnnyban épült meg a bálterem, több más reprezentatív helyiséggel együtt. Az északi bővítés tulajdonképpen a régi palota homlokzatának megismétlése, jóllehet részletei valamivel gazdagabban díszítettek. A mintegy 300 méternyire elnyúló két szárny építészeti összefogására s a középső tengely hangsúlyozására emelte Hauszmann a kupolát. Az új palota alapkövét 1896-ban tették le, és 1910 körül készült el. A kor igényének, izlésének megfelelően sallangos, gazdag részletek összhatása végeredményben lenyűgöző hatást keltett.

A második világháborúban a palota teljesen kiégett, szomorú romhalmazzá változott. Helyreállításához csak lassan foghattunk hozzá, hiszen akkoriban az országnak jóval nagyobb gondjai is voltak: lakásokat, hidakat, vasutakat

A budai vár a XVIII. század második felében, a csillagvizsgáló toronnyal (Mayer-Mansfeld metszetének részlete)

kellett helyreállítanunk. Egyébként a palota mint „királyi lakhely” amúgy is végképp elvesztette ebbeli rendeltetését. Újjáépítése mégis állandóan foglalkoztatta nemcsak a közvéleményt, hanem a kormányt is, hiszen mint épület, a budai part összképének

elválaszthatatlan eleme. Csupán az anyagi fedezet és új rendeltetésének megállapítása hiányzott egy ideig, az elvben már elhatározott helyreállításhoz. Az állagvédelmet, az ideiglenes tetőkkel való lefedést, a romeltakarítást régebben biztosították, majd elkészültek az első rekonstrukciós tervek. Végül 1958-ban határozat született új rendeltetéséről is.

A palota és a környező épületek az ország fontos kulturális értékeinek és intézményeinek nyújtanak majd otthont. A krisztinavárosi szárnyba kerül a Nemzeti Könyvtár, a kupolás és a környező épületrészekbe a Nemzeti Galéria, a déli szárnyba a Budapesti Történeti Múzeum, a palota északi részébe és a Sándor-palotába a Legújabbkori Történeti Múzeum, az egykori karmelita kolostorba a Magyar Tudományos Akadémia Színházkutató Intézete, a várszínház épületébe ennek kamaraszínháza.

A lebontásra váró volt honvédelmi minisztérium, a már lebontott istálló és az esetleg lebontásra kerülő volt Teleki-palota újabb területeket szabadítanak fel a *Szent György tér* környékén. Ezzel mód adódik arra is, hogy a Néprajzi Múzeum, a Könyvmúzeum és egyéb kulturális intézmények új épületekbe költözzenek. E program végrehajtásával szinte páratlan méretű és tekintélyű művelődési központ alakul ki hazánk fővárosának szívében. A középkori királyi palota feltárt emlékei, a helyreállított műemléképületek méltó keretet nyújtanak majd hozzá.

A tervek megvalósítása azonban nem egyszerű feladat, hiszen a műemlék-

épületekbe — mint afféle kulisszák közé — korszerűen kell elhelyeznünk az intézményeket. A belső termeket tehát a jelenkor igényeinek megfelelően alakítják ki.

A *Nemzeti Könyvtár*, amely 1847-ben mint Országos Széchényi Könyvtár a Nemzeti Múzeum mostani épületében kapott otthont, már 80 évvel ezelőtt szűkben volt a helynek. Az azóta bőven gyarapodott anyagát 13 különböző helyen tárolják, korszerűtlen körülmények között. Új elhelyezésének tervét sokan és sokszor vitatták, arra hivatkozva, hogy nehezen lesz megközelíthető. Évgett épül majd három darab tízszemélyes felvonó a palota

krisztinavárosi szárnyának északi részében, hogy a 27 méteres szintkülönbséget áthidalva a Dózsa térről közvetlenül szállíthassa fel a látogatókat. Az Erzsébet-híd és a tabáni főforgalmi út megépültével a Dózsa tér Pestről

A palota nyugati udvara a XIX. század második felében. Előterben a Szarvas térről befutó út aluljárója. Balra a régi őrségépület

magasságot. A felső kupolaterem belső terét 29 méter magasságúra tervezik. Az egymás fölött levő tereket pompás lépcsőház köti össze. A kupola közelében még több hatalmas terem biztosítja majd a legnagyobb méretű képek, szobrok, szárnyasoltárok elhelyezését is. A kiállított tárgyak megvilágítása —

is néhány percen belül elérhető lesz. A tervezés további nehézségeit a műemlék-homlokzat meglevő ablaknyílásai alkotják. Megfelelő módszerekkel, például az udvarok beépítésével azonban nemcsak a 6,5 millió kötetet befogadó, mintegy 130 kilométer hosszú állványsor elhelyezéséről gondoskodhatnak, hanem a 400 főt befogadó szakosított olvasóteremsor, a reprezentatív kiállítási termek, a katalógustermek, a feldolgozó és bibliográfiai osztályok helyiségeit is megfelelően elhelyezhetik.

Mindezt a legkorszerűbb technikai berendezések, légkondicionálók, vízszintes és függőleges szállítóeszközök egészítik majd ki. A könyvtár főbejárata a középső, úgynevezett Oroszlános udvarról nyílik.

Hasonló gondot okozott a *Nemzeti Galéria* kép- és szoborgyűjteményének elhelyezése. Ennek központja a kupola lesz, amely egykor a Habsburg-termet zárta magába. Az összevoncsolt, lebontott régi kupola új vasbeton alépítményére két szintben két termet helyeznek el. Mindkettőben galériák osztják meg a nagy belső

minthogy a homlokzatok ablaknyílásai erre nem alkalmasak —, külön előtanulmányozást igényelt. Ennek eredményeként a természetes és mesterséges megvilágítás új, sok tekintetben különleges módjairól gondoskodtak.

Sok vita előzte meg a palota külső alakításának rekonstrukciós terveit is. A tervezőknek dönteniük kellett arról, hogy a műemléknek számító külső „köpeny”-t teljesen eredeti állapotának megfelelően állítsák-e helyre, avagy helyt adjanak annak a jogos bírálatnak, amely a kissé pöffeszkedő architektúra „lecsendesítését” kívánta. A palotában elhelyezett intézményekhez nem illik a Hauszmann-féle túltengően dekoráló stílus. Ezért egyszerűsítették a tetőidomokat, megszüntették a kis mellékkupolák egy részét, és a nagy kupola is egyszerűbb alakú. Így már nagyjából megegyezik majd a déli szárny homlokzatával, amely eredeti külsejét kapja vissza. A Krisztinavárosi szárnyat az eredeti Ybl-féle architektúrának megfelelően állították helyre. Ezzel a megoldással az értékes műemlékrészek megbecsülésén nem esett csorba, ellenben a palota történetében amúgy is bekövetkező változások folyamatában korunk ízlése is érvényesül.

A Sándor palotát, a várszínház épületét, a volt karmelita kolostort eredeti állapotukban állítják helyre. A Szent György tér környékén megüresedő területen új épületek emelésére kerül sor.

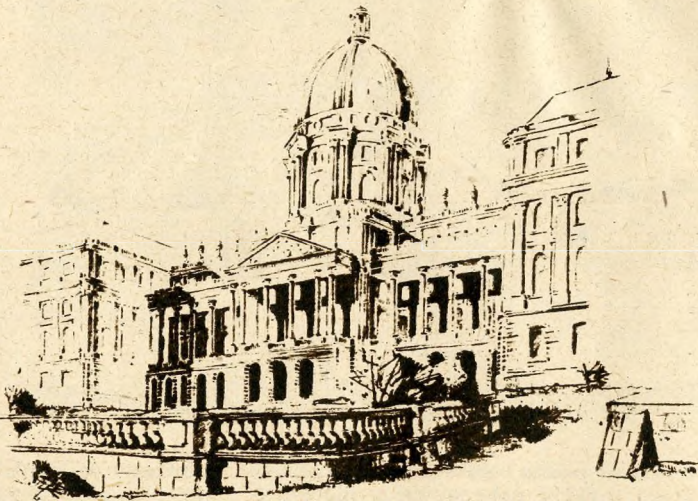
Érdekes színfoltja lesz épülő művelődési központunknak a palota déli és keleti oldalán végzett ásátások bemutatása. A középkori erődrendszer helye-

állítására részben megtörtént. Kedves Duna-parti tájképünket szépművészetünk már a déli rondella nyeregvetésű kapu-építményével, a Buzogánytorony és a különböző irányú, magasságú várfalak gazdag szövevénye. A legfelső várfal és a palota közti szűk területen végzett ásatások anyagát azonban még csak közlemények, fényképek révén ismeri a nagyközönség. Az itt mélyített udvar ölében lesz látható a rekonstruált Zsigmond-kápolna, a Lovagterem és a palota alá nyúló többi helyiség. A középkori palota maradványai, a főléje kiemelkedő barokk, majd újkori palota tömege, a többi műemlék, végül a legújabb kor építészeti alkotásai évszázadokat érzékeltető történelmi hangulattal ajándékozzák meg az épületek belsejében otthonra találó műrekeket szemlélőit.

A Várhegy e részének minden szabad területét parkká varázsolják. Ez mintegy bekapcsolja az együttesbe az Ybl-féle Várbazárt, Semmelweis Ignác szülőházát és a Szarvas-házat is. A tervezett park területe 65 000 m². A kertészeti munkák megkezdése előtt rendezik a terepet, mert itt még mindig 1 méteres vastagságú romréteg terül el. Egyidejűleg — no meg az építkezés idején is — meg kell óvni az eddig megmaradt idős, értékes fákat.

A várbeli művelődési központ hatalmas tömegeket vonz majd ide, tehát könnyű megközelítését is biztosítani kell. A már említett felvonókon kívül felvetődött az a gondolat, hogy a régi, még 1870-ben üzembe helyezett és 1944-ben elpusztult sikló helyén új siklót vagy mozgólépcsőt építsenek. Az ezzel kapcsolatos vita még nem zárult le. A mozgólépcső csak állandó nagy forgalom esetében látszik kifizetődőnek. Erről pedig a Várban mégsem lehet szó. A sikló építése nagy költségeket emésztene föl, és az elvégzett előzetes

számítások szerint a forgalom autóbussz-közlekedéssel is lebonyolítható.

A Várba ugyanis a jövőben öt közlekedési vonalon juthatunk fel. A Dózsa térről a Palota úton át, a Mikó utcától a Fehérvári kapun át, a Moszkva térről a Bécsi kapun át, a Hunyadi János úton, végül az új keleti fővezető úton. Ez utóbbi — már jórészt megépült — út a Lánchídtól indul, a Várhegy keleti oldalán halad fölfelé, és a falak mögött a déli nagy rondelláig jut el. A rondella belsejében éles szerpentin-kanyarral ismét a hegy keleti oldalára fordul, ahol a palota középső részénél éri el a felső terepszintet.

Az öt útvonal, részben egyirányú forgalommal, alkalmasnak látszik az autóbusszközlekedés lebonyolítására. Kérdés, hogy zajos voltak nem zavarja-e majd a Vár kíváncsok csendjét. Véleményünk szerint a praktikus és a Vár légköréhez jobban illő siklót mégiscsak érdemes volna helyreállítani. Ez idegenforgalmi szempontból sem érdektelen megoldás.

A nagy tervek megvalósítása már folyik. A palota 1967-re elkészül, és ugyanakkor megnyithatják új otthonuk kapuit a benne elhelyezett intézetek. A Vár egészének újjáépítését 1970-re remélhetjük. Hazánk ekkor ünnepli felszabadulásának 25. évfordulóját.

Dr. Radnai Lóránt
okl. építész-mérnök